



UNIVERSITÀ DELLA CALABRIA
DIPARTIMENTO DI LINGUE E SCIENZE DELL'EDUCAZIONE
LABORATORIO DI ALBANOLOGIA
UNIVERSITETI I KALABRISË
DEPARTAMENTI I GJUHËVET DHE I SHKENCAVET TË EDUKIMIT
LABORATORI I ALBANOLOGJISË



Opere di Francesco Antonio Santori

a cura di

Vincenzo Belmonte

FRANCESCO ANTONIO SANTORI

MELLODHRAMË
[ALLES DUKAGJINI]

[*Vetëtë*]

Alles Dukagjini, *trimë çë do*
Jerinën Duzmane, *bil të*
Gjergjit Duzmanë,
Xakaria Alltiseverë, *trimë i dashurë ka Jerina*
Boza, *e jëma të Xakarīs*
Korë katundareshi danjote
Një grua praksanite
Një burr çë siell habërat

Shena është ndë kastjel të Danjit

Bëm' e parë
Shën' e parë
Boza e Xakaria

[*Boza*]

Ruojëm, o birë, e vrej me holle rë
rugat çë kamë ndë faqe, e po si moti
më bardhi kriptë, e gjellën më ndërroi,
se shkoi mbi timet krah i rënd e gjat,
me gjith se ani, ndo doj t' e masënja monu, 5
një kred e çonja, se sa vate ng' ë
jetërë se faregjë. Mbero kī mot
çë që e më nëng është më kallëzoi
mua shumë shërbise e bën' e xura dreq
se nj' armik është i keq më kurë ndërronë 10
se kurë mënonë mbë nodhje çë të k̄a.
Ti poka, o biri jimë, ndo gjejiën mua,
çë nëng të fjas si grua, po si një jëmë
je nojteshe, cila shum të do
e mirin tënd kërkonë, këshill të jap: 15
me Allesin Dukagjinë ti mos u mbaq
kurraj, se kundërë tij k̄a një nodhī

ndë zëmërë keq të thellë, çë nëng ja shuonë
 vetëm se gjaku it, kuj dishëronë
 më se një shushungje; e, ndo ti nëng e ruonë, 20
 kurë mëngu e pandehjën t' e dëthinë.
 Llarghu ti poka atij u mba sa më
 mundën e me sa kurë kē të gjëlliçë
 një gjellë shëndoshëm' e gjate,
 mos nëng e do të thate parë se moti. 25
 Me lak ai të vjenë prapa si burri
 xhatarë çë zogjë o lepura kërkonë.
 E ti, ndo ng' e gënjenë
 si dhelpëra e porsirë,
 ndë lak të tij vete ngaponë, o birë. 30

Kush t' u buftua një herë
 armik, mos e kij bes
 ndo lipën o jo ndëles,
 se pathër t' është armik.

Leje ndë gjellë të rrjerë, 35
 si ligja e drejte do.
 Ruhë, mos e dëmo,
 mos e kërko, po ik.

Ferri çë lulen shquori,
 ndo rronë asaj prë nënë, 40
 kurraj të tërë e bënë,
 moj mund' e shqierë ka pas.

Ai, çë një herë të nxuori
 shpatën njera ndë gjë,
 pret e kërkonë me urtrë 45
 modhin si mund të vras.

Xakaria

Gjegjinjë me rë, o mëmë, sa ti më thua.
 Ashtu foli edhe mua një herë Jerina,
 e thomse abonsina mun të jëtë.
 Se ajo më tha: "Ndë jetë ti, bukur' imë, 50
 qëndronë sa vete nënë me hapta sī;
 moj, ndo gjumi të qëllonë,
 mosnjerë më të zgjonë prë mot e vjet".
 Ajo fjal më bumblliti
 ndë zëmërë e thellë më shpiti, më tutje 55
 se ndë qandërë të shpirtit, jo trëmbime,
 se kurraj nëng më trëmbi armik si kī,
 moj cilën merëngi u s' mund e thomë.
 Ndë mote gjith çë shkuanë e ç' u i grisa

tue vaturë nën' asaj, si pallarë 60
 prej linarin, m' u duk vërtet Jerina
 një kopilez e mirë, një bardhe lule,
 një gazëm' e kuqullore trondofile;
 një shërbes mbë serpos çë më pëlqeu,
 më muorë, më zotëroi e kudo deshi 65
 më qelli edhe me timen duanī.
 Moj aso herje s' dī si ndoti mua,
 si m' u fanarë e me çë fjal më foli.
 Ndjehta shpëlqeme shum' edhe atë herë
 se ndë tjera çë u nisa k' ajo shpī 70
 e ka hora. Kurë dolla e te mali
 rrëvova, çë mbi horën rrī kundrela,
 u pruora e ruojta prapa, e një shërtimë
 më duoll ka thelli i zëmërës, kurë pameta 75
 pas krahtë e lë e mbrënda dushkun hira,
 E, ndë sa mot vura t' e shkonja, jetërë
 ndë trū ngë pata se një penxerë i lig
 vëdeqje çë më shokoj. Çë nd' atë mot
 u ndihem nj' etërë burr, e dju çë dua,
 çë pres e çë kërkonjë prë vetëhenë. 80
 Lutonjë të vete e s' dī ku kamë t' arvonjë,
 e Jerinën kultonjë si një shërbes
 çë më llarghonet më e më ka siu,
 si zog çë fjuturonë ndë shesh i gjerë.

Boza

O birë, neve ca herë zëmra përpara 85
 psuomet na zbulonë. Ndo ligja dī
 t' i prënjoh, merr ahiena tjera udha
 e mjenxe t' i skanxonjë. Ndo pra si ghuerçe
 vete përpara, e vetëme gremin gjënë:
 përmiset e njerī nëng e paguonë. 90
 Allesi Dukagjinë rrī afërë tij
 si zjarri tek ë shtupa o nafta, e si
 mahjerja rrī mbal xerkun të atij
 kuj kanë ja presën se kështu do nomi.

Xakaria

O mëmë, xëje një herë! Ndo mua ndë sī 95
 mbërparet me dufek, me shpat o thik,
 të gjallë u nëng e lë, edhe ndo katërë
 të ketë me të tek ila; e ai kultonë
 çë pati Musaqañë e çë gadhnjeu
 sa herë bëri eronë e lufëtoi. 100
 Uni kamë bes se i shkoi ajo nodhī,
 e jona bulërī tas gjith e xuri
 se miq u bëmë. Çë thot, ndo se pameta

buftohemi mërirë? Ajo merr mua
me ligj si trëmë i lez e pa norë,
i llavurë e pa trū, e s' dua të vë
ndë ballin timë një kondër' ashtu e zez.

105

Mik e besonjë, si mik e mbanjë, e dua
si mik të vinjë me mua ndë dasëm' edhe
te Musaqana dejmenat, ku qē
i lakosurë e ku pā

110

ç' është vëdeqja para sī,
ashtu se, ndë zëmërë kā
nxërr o vidhje me ziljī,
ëjet, frihet e pëlsën.

115

U ng' i trëmbemi prë fare,
mik o armik si do të jëtë.
Ndo kā zëmërë të bulare,
bularisht ē mbārë ndë jëtë,
ndomos turp e balëte bjën.

120

Boza

Bir' imë, mua zëmëra së fjet ashtu,
moj keq të vrëjturë qiellin buftōn.
Ruoj të mos nxihetë si thua këtu
e të mos qeshinjë kush na nodhjōn.

Xakaria

O mëmë, njota se vjenë prë dreq ai
të na çonjë ndë pëllas. Çë bënjëmi ani?
Të nget të rriç me mua të preç edhe.

125

Boza

Të djallit nd' il dhuronja
me mëngu trandaksī, moj afërë atij
së kamë zëmërë të rri.

130

Shën' e dit

Xakaria e Allesī

Allesi

Përdashurë Xakarī, u prë vet'henë
erdha të thonja tij se dejmenat
s' mun të kemë pjes mbë nderë çë dishëronjë
e të t' shokonjë Varoc e Musaqanë.
Ni ti, ndo zëmërisht vërteta mik
më jē, si ndë më herë dreq e buftove,
prë lige nëng e mbanë të bënen time
e të të thomë pësënë mëngu shtrëngonë.

135

Xakaria

Pather besova, ani e njerë sa rronjë
ashtu besonjë se ti, fōrmadh bularë, 140
ka gjaku i Dukagjinvet i shkëlqemë,
anamesa ndë miq të besullorë
ti më i dreqti e më vërtetëmi qeve.

Presenxja jote mua një nderë të madhe
më bëj ndë bulërinë çë më shokonë. 145
Moj, ni çë s' mundën, e mbanjë
si të m' e keshnje bërë, e s' dua të xë
ligjën prë çë shpëlqem' ashtu më lë.

Miku, ndo mikun do,
së prëtëndonë k' ai 150
rënda shërbise,

mbi gjith ndo se ng' ato
lipse të thellë s' kē ti
ndë hera o vise.

Ndahenë

Shën' e tret

Allesi e prana pra[k]sanitja

[*Allesi*]

Qaset njëmendi! Imja lakos u ngjallë 155
e dhëmbën keq më fort se më përpara.
Zëmra më llaftarisën. Ësht prë fanë,
prë nxërr o prë trëmbime

kjo hareja ime? Erdhi, erdhi
kredi çë prita prë di vjet me mallë! 160
Shpatën ngjiejti ai me gjakun timë,
moj u ndë gjellë qëndrova, po të ngjienjë
e duort e lavrat ndë së tijin gjak.

Më nxuorë ka grushti atë kopile, kuj
qella një mällemadhe namurë, 165
e një zilë më shturi mua ndë shpirt,
cila një kred së lā të dhezej fōrt,
më se kaminë prë drunje e thata shkarpa.

E lë nani të trashigonjë hareme
e mbë timen shpëlqeme të gëzonjë 170
ajo me të? E lë mbë dritë të rrjerë
e u nd' errsirë i mjerë qanjë e lëngonjë?
Jo, jo! Dritën dua shuonjë, më parë të verë

të buftonet je gjerë e je shkëlqeme
anamesa bularë e bularesha. 175

Dua të këndonet mesha, moj ndë lip,
 e Skanderbeku lë të thetë çë do,
 e gjith me të të fjas Albria edhe.
 Të thenë mbero: "Jerina nëng e deshi
 prë nxërr o nodhje Dukagjinin trimë? 180
 Murge, qëndruorë pa frimë!
 Qe nuse e kolloghre: qajti, jo qeshi!".

Xëhet ashtu mbi dhe
 sa dī të bënë zilia,
 sa dëme namuria 185
 pamasure të siell.

Ti qanë si kolloghre,
 sfanesure kopile?
 U prë harë si lile
 ngrëhem' e ruonjë ndë qiell. 190

Praksanitja

Förmadhi trimë, çë bënë ashtu i vetë,
 çë vete tue kërkuerë prë ndë këto vende,
 ku nëng të pë kurraj? E ni më duke
 si një i thellisurë ndë një penxerë i rëndë.
 Çë të shkonë prë ndë krie, çë do, çë pret? 195
 Je trimë e nëng të ngetë të rriç helmuorë.

| | | |
|-----------------------|------------------|-----|
| Nani të lipset | të trashigōç | |
| gjellën të gazëme | çë mund e bëç, | |
| jo kurë jë mbjakurë e | kë të kërkōç | |
| kuj të kumbiseçë, | ndo mund e gjëç. | 200 |

Allesi

Dashura praksanite, ti çë xure?
 Çë bëre ti prë mua të m' e rrëfieç?
 U, t' i buftonça mik më i vërtetë,
 patë vinja i pahirë njera këtu
 e më ndjet se gënjeva keq me urtrī 205
 e norë gjalpërishte çotin trim.

Ai më pati bes e miq vërtetëm
 ju duk se na qëndruomë e më hiripsi
 me zëe prë nderën, çë ju ndot se i bëra
 tuke ardhurë këtu. Mbero së munda 210
 të xënja pjes të bulërīs çë vete
 Varoc e Musaqanë,
 kush dhëndrrin e shokonë
 e, kurë të priret, ndo nga dushqet shkonë.

Praksanitja

Bënë një grua sa cado herë
s' di të bënë më urëti burr. 215

Pather jo kastjel o turr
difënxonë një horë e gjerë,
moj një murë, një fos, një gjë
se kastjeli bënë trëmë. 220

Ndoç ti dushkun Kavinjenë
afërë Drinit më përpara
bashk me shok e gadhënjënë,
gjith ellpizet bënë të çara
t' atij trimi, cili arvonë 225
me një shok çë të luftonë.

Allesi

Kush është ki shok çë mund luftonjë me mua?

Praksanitja

Bozdhari Cernoviq, trëm' i fōrmadh,
çë gjith ndë rrole mundi trimat [t]jënë,
Musaqanë e Varoc e Shibjak 230

e ndë gjith vende ku deshi të luoj
o me shpat o me thik o me mahjere
o ndë t' ecurë njëhere mbi një kal,
mbë qerre o mbë këmb. Nd' ato lughadhe
të sheshullore o dhromërishta o hjima 235
vate si shkepëtima e u mbulua
me dokse të hjësore, e bën' e i thanë
kopile e trima, sa përpara i vanë:

"Krah i doq, luftorë i madh,
mbë gjith ërm ti jushtërorë, 240
Albërinë të dokësorë
bënë si larti Skanderbek.

Ng' është kuvend e ng' është aradh,
ku së fjasën doksen tënde.
Bozdarë, ti ndë gjuha gjënde, 245
fjet ka ti këdo përpyjek".

Allesi

O lumja ti vërteta, praksanite,
si ëmëri të pagzonë me keq vërtet.
Po thuj: edhe ti nget prë pas atij,
tuke kënduorë me mallë të madh e thellë? 250
Popo! Kī lufëtorë, kī jushtërorë,
ndo daftë djalli t' ëmble një golote,

e bënë pa të shërbenjë, e, mos ë nj' ork,
si ti pindiksurë e buftove mua,
të dëtë e mos të detë 255
e i trash sa më të jëtë,
kī jushtërorë, o grua, si lisi bie
i prerë ka topërë e vogële, kā të bjerë
ku rrij me rrënja të lëngonjë me çerë.

Praksanitja

Vemi këtena, Alles, vemi se vjenë 260
një valle thomse dhëndrrin të këndonjë
e t' i fanesinjë vaturen të mirë.
Gjegjëmi çë thonë e ndo se thonë me hirë.

Kōr' i horëtasëvet

Zgjou ka gjumi, ndo se fjë ti, trim,
çë nderën këtë kastjel. 265
Ka shtrati nje, via, strosu,
stolisu e armatosu
me ërmë çë të shkëlqenjin si shkeptimë.

Ndo ti njëhere ka ballkuni del,
prosteksën haraksinë, 270
me diell jo edhe të dalurë,
çë të dërgonë tue falurë
me një të rī e t' ëmbëlith kangjel.

Ti sqepe hapta vërë mbi dëjtë aninë, 275
fjuturo fanëmīrë
e priru nje ndër nē
ngrakuorë ka huoji dhē
me bukurë nuse, çë me sajen hirë
na madhtë paqën e na zgjerotë dulinë.

Mbarimi të parjes pjes

Bëme e dit
Shën' e I
Boza e vetëme

- Një jëmë! E ç' është një jëmë? Një shpī s'hareje, 280
të lipit është konaka, e të trëmbimes
dushku, ka nëng llarghonen vet një kred
vambirë, kushedra e dreqeza të liga,
orkra me fazma ç' i taraksnjin gjinë,
kado del, kudo hinë, kësoj përpjek. 285
Ësht kopile? E je pjek një mallë i fort,
cilin jo mund e shuonjë, jo mund e thetë.
Ësht vash o nuse? Popo, hinë zilia,
fëtohte ashtu sa më kā vap namuri,
e gjellën i farmëkosën me një thartirë, 290
cila s' kā thën' e ashpëre sa shpëlqenë.
Ë grua pa bil? Vëdes prë mallë t' i këtë
e loset tue lutuorë si një qërī.
Kā bil e janë të lig? O, kush e thot
si gjegjet ajo murge merëngore, 295
e ndajturë ka namuri e ka nodhia?
Kā pak, do shumë; kā shumë, do pak; e do
të jënë t' urt' e të mirë,
të zakonurë, të doq, të pjonu hirë.
Keqe zalī je vret, 300
ndo sëmunda ja nget.
E ndo vëdeqja e lig ja fjuturonë?
Sa jav, sa mot shërtonë? Me sa valtime,
me sa rëkime e llastimī e trīlip
qiellin varesën e dhenë 305
e grisën vetëhenë,
tue qajturë e lënguorë pa një kutjend?
Një jëmë poka mbi dhë,
jo se t' i gjaj, vërteta është nj' anī
mbi dejt, cili pa një kred pushimë 310
dëme i kanosën me teramonī.
- Njota, si ni u jamë,
kush ë mbi dhë helmore?
E dukuren e kamë
pjonu harë! 315
- Kush mbrëndin timë së njeh,
po pjesën bardhulllore,
haremë si u ng' e sheh
nj'etërë mbi dhë.

Shën' e dit

Praksanitja

Gëzuosh, o Shakondesh, një mil të fala 320
qielli të jep e dheu. Tënden harë
shokonë edhe kjo dit keq e dularë,
çë vete bashk me tënden mällëmadhī,
e haraksia fanëmirë çë djemënat
diellit përpara vate kuqullore. 325
Më parë të bënej drit,
shprishi mbi nē të madhe një hajdhī.
Na presëmi me një mallë të thellë të thellë,
sa jemi shërbëtresha e shërbëtorë,
të shohmi ndë kto salla të shkëlqenjē 330
me t' sajen bukurī
fanëbardhezën Jerinë,
si trondofile je shëndoshëm e rē,
cila ndë ghrast bënë hjē ndë një kastjel
më shumë se ndë pushtjerë; e prej një lil 335
e një jaçind, çë pjakurinë e tij
e përtërinë me tiren bukurī,
bënjin këtje një shpī, çë vidhje jep
gjitonvet e gjërive;
e prana, kurë ndë djep 340
pushonë i pari djal e të gëzonë
me gaze ëngjëlleshte, kush e thot
harenë çë të hajdhonë tek ai mot.

Ësht ahiena kī pëllas,
është Parrajsi një gonē. 345
Nina s' kamë po kuj t' e gjas,
se së gjënden ndë ktë dhë.
Shpirti vet mund i penxonjë,
zëmra mund i trashigonjë,
moj t' i thetë së mundën, jo. 350

Boza

Çë thua, çë thua ti, grua, çë nëng ndilgonë
si fjet e si gëzonë më parë se moti.
Shërbisevet jo zëma
moj kërkonet serposa. 355
Menata nëng të thot se ç' është një mbrëma,
cila nëng erdhi edhe.
Përpara keq njinje
ti hinë nd' ato harë çë llargha janë,
pa të kultōsh një kred se te kjo gjellë
mosnjë kutjend rrëvōnē 360
pa një shpëlqēm' e tharëte ç' e shokonë.

Shën' e tret

*Vallja mbë korë çë parandreget të verë
të përpyjek krushqit me nusen e të thënë të.*

Kōri

| | |
|--|-----|
| Via, rrëjidhni ndë ktë vend, vasha e trima të kutjend. Eni, bukura kopile, paraverje trondofile. | 365 |
| Mespurteka e gazullore, faqekuqe e bardhullore, mblidhi, via, o, mblidhi ju, fanëbardhe, ani këtu. Sillni zëmëra të mällmadhe të lodronjin ndë lughadhe me hirishte bukurī, pa shpëlqeme e pa zilī. Vemi e dalëmi ni përpara të stolisura e të lara | 375 |
| tue kënduorë e falurë ndrishe fānibardhen ndallanishe, çë na vjenë ka llarghu dhë të pushonjë pather ndë nē, të na lartinjë e nderonjë, të na doksinjë e gëzonjë. Me një deg ulliri vjenë, si Minerva vate Atenë, si llombardha nd' ark u pruorë, kurë dëludhi dhenë mbuluorë | 380 |
| mbaj me uje. Vjenë Jerina zonj' e larte abonsina, të sëmadvhit albëresh trīshkëlqeme bularesh, bukurushe je noreme me zakone të pëlqeme, ëmbëlore, lipisjare, je suberve fare fare, si je butez paraverë, pemullore si një verë, je mburuome si te vjeshta molla janë e dardha e vreshta. Vjenë po gjith të na gëzonjë e me nē të trashigonjë. Prë sa rronë buka mbi dhë trashigoft' ajo me nē. | 385 |
| | 390 |
| | 395 |
| | 400 |

Shën' e katërtë

*Arvonë një burr tuke ngarë vrap, tue thërriturë,
i shqerrurë e i lakosurë. Vallja shprishet e ai thot:*

Habërori

O dit e sfanisore! O qiellë! O dhë!
Sa bën' e pë shërbise ndë një dit
të mira e liga e si harës i ngjite
ndë krah një lip i madh, cili një herë 405
levromë së mun të gjënjë. O diellë, u duke
ti somenat shkëlqemë e dheut i qeshe,
mirë e harepse me presenxjen tënde
e prana pë atë rënde e gjakullore
psuome, çë serposën ndë një lip 410
i zī e thellë, sa s' mund të zbardhet më
kurraj. Njera çë rronë
mbi dhë kush e dhuronë?

Kōri

O burr, çë habëra siell? Çë thua? Çë qē?
Çë të pësoi tek udha kaha vjenë? 415
Çë do e çë kërkonë?
Kush të lakosi ashtu e kush të shqori?
Rrëfiej vërtetën neve,
se shpirtin na tramakse e zëen shpëlqeve.

Rrangonjin Boza e Praksanitja e ajo pienë

Ka vjenë ti, habërorë? Keqe ndonata 420
faqja helmore e ji lakosëmi kurm
e iti shprishurë gjak na parathot.
Popo! Sfanësëme dit ë prë mua sot!

Praksanitja ka nj' anë habërorit

Mos flit më parë të vemi ndë kastjel.
Kurë zonja është e ulurë anamesa 425
ndë shërbëtresha e shërbëtorë, ti thua
psuomen çë pësove
e gjith rrëfienë, si do,
ku qeve, me k' luftove e çë të bënë;
ndo me fuqī o tradhizī të zunë, 430
ndo qe mbrënda ndë horë o më gjakunë.

Boza

O burr, njerī mos gjegj! Jam' u e zonja
të kumandonjë këtu.

Ni gjith dua të xë u,
çë të pësoi, çë pate e kush të shquori
e të lakosi ashtu. 435

Habërori

O dhë, sa mirë ish më
të më dëthinje i gjallë
ani allmonu, tas ç' atje më lë
se të qëndronja shtuora nd' aq çë ranë
e përpara më vanë te jetëra gjellë. 440

Si kamë të zë nani
e kana të sfanesuren stori?
Ajlimono! Më rri
një jëmë kundrela po të vesh tëronjë
të liga çë ng' u gjegjëtini më mbi jet. 445

Kōri

Popo, si u verdhullua
ndë çerën zonja Boz e dridhet gjith
si një çë të vëdes sendenxjen pret.
Mirë ish të mos të flit
habroi ç' u parandreq
të rrëfienjë ndonjë të keq,
cila prë helmin zonjën e pëlset. 450

Praksanitja

Prë nderë të Shën Mëris je dhëmbësuome
vuvosu e mosnjë fjal 455

bëj të të dal ka gola, o ligullorë
përlipëm habërorë. Së sheh ndërruome
një jëmë kundrela tij, si e veshkurë lule
afërë një zjarr i madh, cila kërrusën
fjetat e mblinë korimbin e shtrëmbonë
rrëzën e rri të bjerë pa gjellë e thate? 460

Ësht prej të verë zalī
e fare edhe së xū
të gjakullores bëme,
çë ti po t' i rrëfiec i gaturë rri. 465

Habërori

O, të mos kisha gjuh vërteta e gol!
Të kishnja vaturë edhe u prë trolli,
i lakosurë ndë zëmërë e pa gjellë,
si vate ai zot' imë
Bozdhari Cernoviq, e bashk me të ... 470

Praksanitja

O zjarm' i madh çë na rrëvoi! Çë thua?

Kōri

O keqe monostrof çë vjenë ka mali,
tuke bumllirë e tue kanosurë posht!

Boza

O tramaksī çë zëmërën më dredh!

Habërori

O, se më çahet zëmëra tue kultuorë 475
trimat, çë vanë proposh ndë vet një koh.
Luftuonë vërteta si lionë të fort,
moj vendi e tradhizia ndihëm të madhe,
te dushku mbrënda, armiqëvet i dhanë
e tënit bën' e ranë lakosëm e vrarë. 480
Bozdhari diq e bashk edhe me të
vëdiq Xakaria e shumë edhe të tjerë,
e Jerina je mjerë si kolloghre
mbë këmb, e shqerrurë gjith, Varoc u prurë.
U, vetëmith qëndruorë, sa monu arvova 485
mëxij mëxij se të vëdes këtu ...

*Boza shtie një thirm të madhe tue thënë: Bīrë ...
Pjek faqen me grushte e bie zalī. Habërori zgjidhën një
brez me k' mbaj të ngjeshurë një lakos, ka del shumë
gjak e bie prë trolli. Kori tuke i qellurë mbrënda
ndë shenat këndonë:*

Shen' e prasëme

Kori Kush kā pjes mbi dhë më shumë:
miri, ligu, hajdhi o lipi?
Popo, popo! Shkonë harea
po si nj' ëndërr e parë ndë gjumë, 490
cila spavet tuke u zgjuorë;
si nj' anize pjot kopile,
të kurorme trondofile,
gjith të bukur' e të rea,
çë tue qeshurë e kënduorë 495
venë aposhtaz mbi një lumë,
po si zogj tue fjeturuorë.
Lipi e ligu vjenë me trë,
si trīmadhe një galë
je ngrakuorë me rënd armiq, 500
çë te zalli kurë arvonë,
shtūnë trīdhëmbat thellë, qëndronë
pa të tundet, e kanosën

gjakullore e madhe dëme
e atej nishanë së jep të verë kurraj. 505
Popo! Kush e pandehjij se kjo jëmë
e sfanisore, sa së mund e thetë
një gjuh e ëngjëllore, kesh t' qëndroj
përlipurë nd' atë dit,
ndë cilën një harë trimadhe prīt? 510
Ndo se neve vërtetën kallëzonë
e vet kjo pësuome,
pather mbi mirin ligtë zotëronë.

Mbarimi

FRANCESCO ANTONIO SANTORI

MELODRAMMA

[ALESSIO DUCAGINO]

Personaggi

Alessio Ducagino, *giovane che ama*
Jerina Dushmani, *figlia di*
Giorgio Dushmani
Zaccaria Altisferi, *giovane amato da Jerina*
Bosa, *madre di Zaccaria*
Coro degli abitanti di Dagno
Una mezzana
Un messaggero

La scena è nel castello di Dagno

Atto primo

Scena prima
Bosa e Zaccaria

Bosa

Fissa tu, figlio, il mio semblante inciso
di rughe e osserva: il tempo incanutita
già mi consegna a un vivere diverso,
greve scorrendo e lento sulle spalle,
quantunque, se contare lo volessi, 5
non sia che un solo istante, ché, trascorso,
altro non è che un nulla. Però il tempo
che fu e più non è molte a me cose
ha svelato insegnandomi: il nemico
è più pericoloso quando muta 10
che se insiste nell'odio.
Figlio, se ascolterai chi non da donna
ti parla, ma da madre
prudente che ti adora
e il tuo bene ricerca, odi il consiglio: 15

non fare con Alessio Ducagino
mai pace. Invero cova per te un odio
nel cuore sì profondo, da non spegnersi
se non nel sangue tuo, cui egli agogna
più che mignatta; e, se circospetto 20
non starai, ti dissangua a tradimento.
Lontano sta' da lui più che potrai,
se t'importa d'avere
vita sana e longeva, e non sfiorire
anzitempo avvizzito. 25
Col laccio ti rincorre
come chi a caccia va d'uccelli e lepri
e, se non vali a eluderlo
come la volpe astuta,
nella sua rete incapperai, o figlio. 30

A chi una volta si svelò nemico
non prestare più fede,
che chieda o no perdono.
Sempre ti insidierà.

Lascialo anche in vita, 35
come giustizia vuole,
ma sii guardingo, non recargli danno,
non ricercarlo, fuggi.

Il rovo onde fu il fiore lacerato,
se ancora gli sta attorno, 40
certo non lo risana, ma può solo
tornare a lacerarlo a tradimento.

Chi la spada una volta
al tuo petto puntò
attende e accortamente l'arte studia 45
per toglierti la vita.

Zaccaria

Madre, ti ascolto attento. In simil guisa
un giorno mi parlò anche Jerina.
Forse sarà così, poiché mi disse:
"In vita, caro mio, 50
resta chi sa tenere gli occhi aperti,
perché, se al sonno cedi,
nessuno ti risveglierà in eterno".
Echeggiaron quei detti
nel mio cuore, instillandomi profonda, 55
negli intimi recessi, non paura,
ché mai di tal nemico ebbi timore,

solo angoscia impalpabile.
 Negli anni consumati
 correndo appresso a lei come farfalla 60
 intorno alla lucerna, a me Jerina
 parsa è pura donzella, un bianco fiore
 o gaia rossa rosa,
 qualcosa che mi piacque,
 m'afferrò dominandomi e mi trasse 65
 volente ove ritenne.
 Ma quella volta tutto suonò strano,
 le sue parole e lei.
 Molto più ne sofferarsi
 che altre volte, lasciando quella casa. 70
 Partito, come giunsi alla montagna
 che di fronte sovrasta la città,
 mi volsi a rimirare ed un sospiro
 mi uscì dal cuore al perderla
 di vista per entrare nella selva 75
 e nell'attraversarla altro non ebbi
 in mente che di morte un'ossessiva
 maligna idea. Da allora
 mi sento un altro e non so cosa voglio
 o che aspetto o che cerco per me stesso. 80
 Tento d'andare e ignoro dove tendere
 ed a Jerina penso come a cosa
 che dagli occhi dilegui, quasi uccello
 che in ampio spazio pèrdasi.

Bosa

Figlio, talvolta il cuore 85
 a noi preannunzia eventi. Se la mente
 discernarli saprà, potrà altre vie
 prendere e mezzi, e scongiurarli. Invece,
 se cieca avanza, cade in precipizio.
 Inabissata, da chi avrà vendetta? 90
 Alessio Ducagino ti sta accosto
 qual fuoco a stoppa o nafta o come spada
 sopra il collo sospesa
 del condannato a morte.

Zaccaria

Madre, sappilo bene. Se verrà 95
 armato di fucile o spada o stocco,
 vivo non resterà, anche se quattro
 gli stiano al fianco; ed egli non ignora
 quel che buscò in Musachiana e cosa
 sempre sortì dal piglio suo sbruffone. 100

Credo che già sia l'odio svaporato
ed ai nobili è noto
il nostro nuovo accordo. Che diranno
se torniamo a beccarci? Stimeranno
me giovane incostante e senza senno, 105
imprudente e deviato, e tale macchia
nera non voglio posta sulla fronte.

Lo credo amico e reputo, e desidero
che come tale sieda alle mie nozze
a Musachiana fra due giorni, dove 110
fu ferito e avvistò
coi suoi occhi la morte.

Così, se in cuore cova ancora rabbia,
invidia o gelosia,
gonfierà, gonfierà fino a schiattare. 115

Io non lo temo affatto,
mi sia amico o nemico.
Se nobile è nell'animo,
pregio ne avrà qui in vita;
se no, raccatterà fango e vergogna. 120

Bosa

Figlio, così a me non parla il cuore,
ché troppe volte nuvole mi addita.
Bada che non rabbui, come pur dici,
e a godere non abbia chi ci odia.

Zaccaria

Ecco, ora viene, madre, proprio lui 125
a trovarci a palazzo. Che facciamo?
Con me ti spetta attenderlo.

Bosa

Io resterei a fianco del demonio
senza verun sussulto, ma vicino
quell'essere non tollero. 130

[Esce]

Scena seconda
Zaccaria e Alessio

Alessio

Diletto Zaccaria, io in persona
son qui per dirti che dopodomani
aver parte, ahì, non posso nel corteo
nuziale per Varòsh e Musachiana.

Or se cordiale sei davvero amico, 135
come spesso mostrasti,
non riterrai scortese la condotta
né vorrai che la causa ne palesi.

Zaccaria

Sempre ho pensato, ed ora e finché vivo 140
io penserò che tu, nobile augusto,
dei Ducagini celebri rampollo,
tra gli amici fedeli il più sincero
mi fosti e veritiero.

La tua presenza apporterebbe onore 145
del mio corteo tra i primi,
ma poi che t'è impedito, riterrò
che me l'abbia già fatto, né sapere
bramo la causa onde t'addolori.

Chi ama il proprio amico 150
non pretende da lui
gravi servigi,

soprattutto se urgente
necessità non ha
in quel frangente.

Si separano

Scena terza

Alessio, poi la mezzana

Alessio

S'appressa l'ora. Viva è la ferita 155
e duole più di prima.

Trepida il cuore. È per allegria,
per ira o per paura
questa mia gioia? È giunta l'ora, è giunta, 160
che per due anni ardentemente ho atteso.

Intinse nel mio sangue la sua spada,
ma io restai in vita per intingere
mani e labbra nel suo.

Mi strappò dalle mani la fanciulla, 165
materia dei miei sogni,

e gelosia m'infuse che mai d'ardere
cessò, quale fornace
carca di legna secca e di fuscilli.

E dovrei or lasciar che lieta goda 170
del mio sconforto e giubili
con lui? Dovrei lasciarla nella luce

mentr'io meschino al buio gemo e piango?
No, no! Sia spenta quella luce, prima
che splendida ed immensa si dispieghi
tra le dame ed i nobili. 175

Messa voglio si canti, ma per lutto
e dica Scander pur quel che vorrà.
Ne parli con lui tutta l'Albania,
ma spieghino: "Jerina non amò
per ira od astio il prode Ducagino? 180
Le venne tolta l'anima!
Sposa e vedova fu. Pianse, non rise".

Così la gente apprenderà gli intrighi
frutto di gelosia
e gli infiniti mali 185
che può recare amore.

Tu, già vedova, piangi,
sventurata fanciulla?
Per la gioia, qual giglio,
m'innalzo e miro il cielo. 190

Mezzana

Che fai così solingo, fiero giovane?
Che cerchi in questi luoghi
ove mai non ti scorsi? Ed ora in cupo
pensiero sembri assorto. Cosa vuoi?
In capo che ti frulla? Cosa aspetti? 195
Sei giovane e non vale essere mesto.

Godere ti conviene
la vita allegramente, ché puoi farlo,
ora, non quando vecchio
brancolerai in cerca di sostegno. 200

Alessio

Mezzana cara, come ti sei mossa?
Che segreti hai carpito per mio conto?
Per vero amico fingermi, ho dovuto
controvoglia venire,
ma infine quel merlotto ho accalappiato 205
con serpentina astuzia.

Or se la beve che salda tra noi
è l'amicizia e giunge a ringraziarmi
di cuore dell'onore che gli ho reso
fin qui venendo. Ma non ho potuto
apprendere da lui chi di tra i nobili 210
muoverà per Varòsh e Musachiana

col corteo dello sposo e se al ritorno
traverseranno il bosco.

Mezzana

Fa talora una donna ciò che all'uomo 215
più saggio è impervio.

Vasta città non sempre la difendono
torre e castello,
ma valgono di più 220
muro, fossato od altro.

Se tu con la masnada
nel bosco li previeni
di Kavinjèn sul Drino,
tutte frantumerai
le speranze del giovane 225
che vi si inoltrerà con un compagno.

Alessio

Chi è il guerriero che m'affronterà?

Mezzana

Bòsdare Zèrnovic, forte rampollo
che tutti al disco vinse i nostri giovani 230
a Zhabjàk, a Varòsh e a Musachiana
e in quanti luoghi a gare prese parte
di fioretto, di spada o di pugnale
e nelle corse dei destrieri rapidi

o col carro od a piedi. Egli per prati
pianeggianti o sentieri o balze corse 235
qual lampo e si coprì di gloria celebre
tanto che le fanciulle con i giovani
incontro a lui venivano cantando:

“Strenuo braccio, lottatore,
con ogni arma sai lottare. 240
Gloria rendi all'Albania
come Scanderbeg l'illustre.

Non v'è luogo né assemblea
che non canti le tue lodi.
Il tuo nome è in ogni lingua, 245
di te parla ogni albanese”.

Alessio

Brava, mezzana! Il titolo
ti si addice davvero.
Ma dimmi se anche tu gli corri appresso

cantando con amor grande e profondo. 250
Ah, di questo guerriero e lottatore,
se il diavolo vorrà, un sol boccone
farò senza fatica e, se non è
un orco, come tu me l'hai dipinto,
lo voglia o no, 255
per quanto vigoroso, o donna, sia,
lo smargiasso, qual quercia
tronca da corta scure, prona dove
le radici affondava, crollerà.

Mezzana

Andiamo, Alessio! Giunge 260
una ridda che celebra lo sposo
e avventurate gli augura le nozze.
Sentiamo se con grazia sanno farlo.

Coro dei cittadini

Se ancora dormi, dèstati, su, giovane 265
che onori questa rocca.
Dal letto ora ti leva,
t'adorna e l'armi prendi,
l'armi che in te risplendono qual folgore.
Se al verone t'accosti,
ravviserai l'aurora, 270
prima che il sole sorga,
dolce novello canto
mandarti per saluto.
Spiega le vele, la tua nave spingi.
Vola felice e presto 275
sii tra noi di ritorno
da fuori dalla bella accompagnato
tua sposa che ci prodighi la pace
con la sua grazia e la purezza spanda.

Atto secondo

Scena prima

Bosa sola

Cos'è una madre? Albergo di sventure, 280
serto del lutto e selva
della paura da cui non arretrano
vampiri e draghi e le perverse furie,
orchi e fantasmi che il petto le turbano,
chiunque incontri, ovunque vada o venga. 285
È fanciulla? Un amore la ferisce
che spegnere non può né palesare.
Giovane o sposa? Ahi, viene gelosia,
fredda a tal punto come ardente è amore,
e la vita ne intossica con pena 290
selvaggia da non dirsi.
È moglie senza figli? Dalla brama
muore d'averli e struggesi qual cero.
Ha figli scellerati? Oh, chi può dire
che cosa prova lei, misera e triste, 295
divisa tra l'amore e l'odio? Pochi
ne ha e ne vorrebbe molti, tanti
e pochi ne vorrebbe ma sensati,
cortesi, forti, provvisti di grazia.
Grave dolor la coglie, 300
se malattia li assale.
E se la morte rea glieli sottrae?
Per quante settimane e mesi geme!
Con quale angoscia e luttuosi lamenti
cielo e terra importuna 305
e se stessa consuma
tra pianti e lagni senza confortarsi!
Una madre pertanto sulla terra,
non che somigli, ma davvero è nave
al largo, senza un attimo di quiete, 310
da smisurati mali minacciata.

Ecco, qual io son ora
chi è più triste al mondo?
Pure, il semblante ho
pieno di gioia. 315

Chi non conosce l'intimo
ma solo il lieto aspetto,
sulla terra non reputa
più felice nessuna.

Scena seconda
La mezzana e Bosa

Mezzana

Salve, donna contessa! Mille auguri 320

cielo e terra ti fanno. Col tuo giubilo
si accorda pure questo giorno limpido
che il tuo amore accompagna e la felice
aurora che già ieri rosseggiante
nacque, araldo del sole. 325

Prima che fosse giorno
gioia su noi grandissima diffuse.

Con affetto attendiamo
noi quanti siamo ancelle e servitori
di veder tra le sale qui rifulgere 330
in sua rara bellezza

Jerina avventurata,
quale novella rigogliosa rosa
che un intero castello in vaso adorna
molto più che nel prato, e insieme a un giglio 335
e ad un giacinto che con l'avvenenza
l'aspetto ne rinnovano cadente,
magione vi ergeranno, da congiunti
invidiata e vicini.

E allor che nella culla poserà 340
il primo dei rampolli a rallegrarti
con angeliche risa, chi potrà
il gaudio dire onde verrai vinta?

Sarà questo palazzo,
un angolo sarà del paradiso, 345
ma non lo so descrivere,
ché immagini la terra non mi presta.
Può la mente pensarle,
il cuore, sì, goderle,
ma esprimerle è precluso. 350

Bosa

Che dici, donna stolida?
Perché anzitempo parli e godi e gongoli?
Delle cose la fine va cercata
e non certo l'esordio.
Come sarà la sera ancor non giunta 355
non lo annuncia il mattino.

Con fretta prematura in quelle gioie
pur lontane t'addentri
né poni mente un attimo che in terra
mai giunge contentezza 360
immune da dolore.

Scena terza

La ridda che in coro si prepara ad andare incontro ai paraninfi con la sposa e detti.

Coro

Orsù, presto accorrete
allegramente, giovani e donzelle.
Belle fanciulle, andiamo,
rose primaverili, 365
allegre, flessuose, dalle gote
candide e rosee. Su,
venite, su, venite
o fortunate, qui.
Portate i cuori ardenti 370
a danzare nel piano
con leggiadra eleganza ,
senza angosce ed invidia.
Andiamo, usciamo incontro
ben adorne e agghindate 375
festeggiando con canti
la fausta rondinella
che da lungi qui arriva
per restare con noi,
elearci e onorarci, 380
darci giubilo e gloria.
Viene un ramo porgendo
d'ulivo come Pallade ad Atene;
come nell'arca tornò la colomba
quando sommersa l'acque 385
tenevano la terra. Ecco venire
la nobile Jerina,
di celebre lignaggio
illustre principessa,
assennata e graziosa, 390
di piacevole agire,
dolce e misericorde
e per niente superba,
mite qual primavera,
come l'estate fertile, 395
copiosa qual autunno
abbondante di mele, pere e grappoli.
Viene a spandere gioia
e a godere con noi.
Finché perdura il pane sulla terra 400
possa con noi godere.

Scena quarta

*Giunge un uomo correndo veloce e gridando, lacero e ferito.
La ridda si disperde ed egli parla.*

Messaggero

O infausto giorno! O cielo! O terra! Quante
a me cose mostrasti in un sol giorno
buone e cattive e come congiungesti
grave alla gioia lutto, che rimedio 405
mai troverà. O sole, lieto al mondo
apparso nel mattino,
ben l'allegrasti con la tua presenza,
per poi quell'empio sanguinoso evento
vedere, sconfinato in nero lutto 410
che mai bianco tornare
potrà. Chi dei viventi è sulla terra
atto a reggerne il peso?

Coro

Uomo, che nuove porti? Che cos'hai?
Per via che t'è accaduto? 415
Che vuoi? Che cerchi? Chi
ti ferì, in quel modo dilaniandoti?
Il vero ci racconta, ché la mente
ci hai già sconvolto e l'animo straziato.

Accorrono Bosa e la mezzana. La prima domanda:

Nunzio, da dove vieni? Gravi mali 420
il volto sofferente e il corpo lacero
ed il sangue versato fanno intendere.
Ahi, giorno per me lugubre!

La mezzana, a parte al messaggero:

Taci finché non giungasi al castello.
Quando assisa sarà la dama in mezzo 425
a serventi e fantesche, tu dirai
quello che t'è accaduto,
tutto racconterai come ti aggrada,
il luogo, gli aggressori ed anche l'esito;
se alla forza hai ceduto o al tradimento, 430
se fu dentro le mura oppure altrove.

Bosa

Uomo, non ascoltare! Sono io
qui l'unica che conta.
Ora voglio conoscere

che cosa t'è avvenuto, chi a ridurti
è stato in questo arnese. 435

Messaggero

Terra, per me sarebbe
meglio se mi inghiottissi vivo, almeno
qui, poiché m'hai lasciato
lì vivo tra una turba di caduti, 440
prima di me per l'aldilà partiti.

Quale inizio darò
e da dove alla storia miseranda?
Ahi, sta una madre a me
davanti, intenta a nuove 445
inaudite, selvagge.

Coro

Eh, come, in volto pallida,
trema la nostra Bosa,
quasi in attesa di verdetto infausto!
Meglio assai se tacesse 450
il nunzio che s'appresta a raccontare
qualche sventura immane
che di dolore la farà perire.

Mezzana

Per amor della Vergine dolente
taci, non far uscire 455

motto dalla tua bocca, dispietato
funereo messaggero. Tu non vedi
la madre avanti a te cangiarsi in guisa
d'arido fiore al fuoco e come accrespa
i petali e il corimbo serra e storce 460
il gambo e sta già per cadere esanime?

Lei sviene e ancora nulla
ha chiaramente appreso
dell'evento luttuoso
che ti appresti a narrare. 465

Messaggero

Lingua davvero e bocca non avessi!
Crollato fossi anch'io per terra, al cuore
colpito, dissanguato,
sì come il mio signore
Bòsdare Zèrnovic cadde e con lui... 470

Mezzana

Oh, sventura! Che dici?

Coro

Folle tempesta che dal monte cala
tuonando e minacciando!

Bosa

Oh, brivido che l'anima sconvolge!

Messaggero

Il cuore mi si spezza quando penso 475
ai giovani periti in un istante.

Lottaron da leoni,
ma il luogo e il tradimento grande aiuto
ai nemici prestarono nel bosco
e caddero feriti tutti o uccisi. 480

Morì Bòsdare e insieme
fu spento Zaccaria ed altri ancora,
e Jerina la misera, qual vedova,
lacerata a piedi ritornò a Varòsh.
Io solo son rimasto, io solo giunto 485
sono per qui morire...

*Bosa lancia un alto grido esclamando Figlio!, si batte il viso
coi pugni e cade svenuta. Il messaggero si slega una benda
che gli stringeva una ferita. Da essa fuoriesce molto sangue
ed egli si accascia. Il coro, trasportandoli dietro le quinte, canta.*

Scena ultima

Che cosa mai più sulla terra abbonda?
Il bene, il male, la gioia, il dolore?
Ahi, ahi! Fugge la gioia 490
come sogno notturno

che dilegui al risveglio,
pari a battello carico di giovani
con bei serti di rose,
fresche tutte e leggiadre,
che tra risa e canzoni 495
scendano per il fiume
come stormo d'uccelli.

Ma lutto e male seguono e paura,
quasi ampio naviglio
gremito d'implacabili nemici 500

che, giunto sulla spiaggia
e l'ancora gettata, resta immobile
a minacciare sangue,
sciagure e danni, e segno
non dà di ripartire. 505

Ahi! Chi di questa madre, tanto grama
che a dirlo non varrebbe eloquio d'angelo,
poteva immaginare che dovesse
vestire a lutto il giorno in cui letizia
s'attendeva radiosa?

510

Se questo scempio il vero
al mortale disvela,
sempre trionfa sulla terra il male.

NOTE

Il Santori trasse la trama del melodramma dall'opera di Giammaria Biemmi, *Istoria di Giorgio Castrioto detto Scander-begh*, Seconda edizione, Brescia 1756, pp. 84-86 e 101-105. La rissa tra i due pretendenti di Jerina (Irene) è collocata dal Biemmi (p. 84) alla fine del gennaio 1445, a Musachiana, tra Kruja e Durazzo, in occasione delle nozze di Mamiza (Mamica), sorella di Scanderbeg; l'agguato, invece, due anni dopo, in "un luogo boschereccio, detto Cavineni, presso il fiume Drino del territorio di Scutari" (p. 101).

Alessio Ducagino altri non è che Lekë Dukagjini (1410-1481), principe albanese alleato di Scanderbeg e codificatore del diritto consuetudinario nel famoso *Kanun*.

Secondo lo storico summenzionato (p. 105), Bosa, sorella del Conte Urana, dopo l'assassinio del figlio Alessio (Lekë) Zaccaria fu costretta dagli scutarini a cedere il feudo di Dagno (oggi, Vau i Dejës) ai veneziani (1447).

Il primo editore e traduttore del melodramma è stato Francesco Solano (Francesco Antonio Santori, *Alessio Ducagino*, Melodramma, Edizione del testo albanese con traduzione e note a cura di Francesco Solano, I quaderni di Zjarri, San Demetrio Corone 1983).

35 Variante: *Ti leje nd' udh të gjerë*,

39-42 Trad. Solano: "La spina che lacerò il fiore / all'ombra del qual viveva, / mai tutta la lacerò (in una sola volta), / ma potè farlo un tempo".

87 Viene espunto l'inutile *aq* del ms, letto *ajo* dal Solano, che rende problematica la lettura metrica.

100 *erōnë*. Viene qui espunta l'h iniziale presente nella grafia santoriana in quanto non rispecchia la pronuncia reale del termine, ma è un puro riecheggamento della grafia latina. Così il De Rada (*Skanderbeku i pafân*, IV, 6, 11) e lo stesso Santori (*Pjetër Stërrori*, v. 38) scrivono *harem*, ma pronunciano sicuramente, all'italiana, *arem*.

104 *mërirë*. Solano: *mëritur*.

113 *ndë*. Correttamente: *ndo ndë*.

114 *nxërr*] *nxurr*.

118 *bulare*] *balare*.

180 *trimin*. Il Solano qui e al v. 229 traduce "eroe". Altrove, invece, nell'accezione *arbëreshe* del termine, "giovane". Per "eroe" in questo stesso melodramma il Santori usa "erō" (v. 100).

182 *kalloghrë*. Solano: "monachella". Così anche ai versi 187 e 483.

221 *dushkun Kavinjenë*. Il Biemmi: "in un luogo boschereccio, detto Cavineni" (p. 101). Il Solano legge "dushkun ka vinjenë" e conseguentemente traduce "il bosco ch'essi traverseranno".

235 *të*] *tu*.

242 Solano: "come (un tempo lo) Scanderbeg". Dal verso 177 ("e Scander dica pur quel che vorrà") si deduce che secondo il Santori all'epoca dei fatti qui descritti Scanderbeg era ancora vivo. Il Biemmi infatti colloca l'assassinio di Zaccaria Altisferi nel 1447.

243 *aradh*. Solano: "convegno".

273 Il "me" del Santori a inizio di verso è superfluo.

363 [†] Il Solano, nella didascalia che segue questo verso, leggendo *porëtasëvet* invece di *horëtasëvet*, interpreta "Coro dei pigri" e non "Coro dei cittadini".

326 Solano: "prima d'inviar sua luce".

388 *të*] *ndë*.

389 Solano: "tra l'illustre nobiltà".

451 *habroi*. Per ragioni metriche, invece del solito *habërori*.

466 *kisha*] *kish*. Si adotta la correzione proposta dal Solano.

482 *Xakaria*] *Allesi*. Clamorosa svista del Santori che scambia l'assassino con l'assassinato. Vero è che quest'ultimo, si chiamava propriamente Alessio Zaccaria.

